

RİSK ODAKLI İÇ DENETİM: TÜRKİYE’NİN 500 BÜYÜK SANAYİ İŞLETMESİNDE AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Hüseyin ERGİN*

Yrd. Doç. Dr. Tansel ÇETİNOĞLU**

Yrd. Doç. Dr. Niyazi KURNAZ***

ÖZET

Yönetim anlayışındaki değişimler, küreselleşme, teknolojik gelişmeler, yasal düzenlemeler ve diğer faktörler şirketler için yeni fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Fakat bu fırsatlar önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Yaşanan gelişmeler nedeniyle işletmelerin güç durumuna düşmeleri, denetim sisteminin etkinliği sorusunu ve Risk odaklı iç denetim sistemini gündeme getirmiştir.

Risk odaklı iç denetim, risk yönetimi ve kurumsal yönetim anlayışının ayrılmaz bir parçası durumundadır. Risk odaklı iç denetime uygulama sürecinde uygun bir risk yönetim bölümünün kurulması ve risklerin yönetilmesi ve çeşitli yaklaşımlarla risk yönetimi ve kurumsal yönetim uygulamasına daha fazla katkıda bulunma gibi önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda iç denetim bölümü gelecekte bilgi teknolojilerine hâkim olmanın yanında risk ve değerlemesi konusunda uzman olmak durumundadır. Çalışmamızda geleneksel denetim ile risk odaklı iç denetim karşılaştırılmış, risk odaklı iç denetim süreci tanıtılmış ve Türkiye'nin 500 büyük sanayi işletmesinde risk odaklı iç denetim uygulama analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İç Denetim, Risk Odaklı İç denetim, Kurumsal Yönetim

ABSTRACT

The fluxes in the management concepts, globalization, technological developments, legal arrangements and the other factors create new facilities for the enterprises. However, these new facilities bring about important risks as well. The enterprises' being in a difficult situation due to the latest improvements has brought up the question of the efficiency of the auditing (system) and the risk-based internal auditing systems.

The risk-based internal auditing is the inseparable integral part of the risk management and the corporate governance. In the process of the implementation, the risk-based internal auditing has important functions such as the establishment of an eligible risk management department and the management of the risks, and further supplements to the implementation of the risk and corporate governance with various methods. Thus, internal auditing department must specialized risk and information systems management. In our study, traditional auditing and risk based internal auditing have been compared, risk based internal auditing process has been described and empirical analysis of risk based internal auditing has been carried out in the five hundred industrial companies of Turkey.

Key Words: Internal Auditing, Risk Based Internal Auditing, Corporate Governance

* Dumlupınar Üniv., İİBF, İşletme Bölümü, Öğretim Üyesi, hergin@dumlupinar.edu.tr

** Dumlupınar Üniv., Uygulamalı Bilimler Y.O., Muhasebe Bölümü, Öğretim Üyesi, tansel@dumlupinar.edu.tr

*** Dumlupınar Üniv., Uygulamalı Bilimler Y.O., Muhasebe Bölümü, Öğretim Üyesi, nkurnaz@dumlupinar.edu.tr

1. RİSK ODAKLI İÇ DENETİM

Son yıllarda çevresel, yasal ve teknolojik alanlarda yaşanan gelişmeler, işletmelerin risk karakteristiklerinde önemli değişimler yaşanmasına neden olmaktadır. Tüm bu gelişmelere paralel olarak geleneksel risklerin yanı sıra yeni riskler oluşmuş ve daha karmaşık hale gelmiştir. Bu durum işletmeleri risklere karşı korumasız hale getirmiş, bu da söz konusu risklerin ölçülmesi ve yönetilmesi için yeni yöntemleri gerekli kılmıştır.

Geleneksel denetim teknikleri incelendiğinde, bu teknikler günümüz işletmelerinin karşı karşıya kaldığı riskleri belirlemede ve işletme faaliyetlerinin güvenli ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini sağlamada yetersiz kalmaktadır. Gelişen piyasalar sayesinde risk pozisyonları da çok hızlı bir şekilde değişmektedir. İşletmelerin hızlı değişim gösteren risk profillerinin tanınmasını geleneksel yöntemlerle yapamaması nedeniyle geleneksel denetimin eksikliklerini gidermek amacıyla risk odaklı iç denetim yaklaşımı benimsenmiştir.

İç denetim işletmelerin önemli bir işlevi olmasına karşın çoğunlukla masraf olarak düşünülür. Ancak özellikle Worldcom'dan sonra yöneticilerin büyük bir kısmı iç denetimin geleneksel denetimden risk odaklı iç denetime doğru kaydığını kabul etmektedirler.¹

1.1. Geleneksel İç Denetim ve Risk Odaklı İç Denetim Karşılaştırılması

Dış denetim mesleğinin geçmişinin çok eski olmasına rağmen, iç denetim 1940'lı yıllardan

sonra önem kazanmaya başlamıştır.² Bu yıllardan sonra iş hayatında ortaya çıkan çeşitli gelişmeler, profesyonellere yetki devri nedeniyle iç denetim mesleği hızla gelişmiş ve 1941 yılında başta ABD'de kurulan İç Denetim Enstitüsü (II-A) ile kurumsal kimlik kazanmıştır. Geçen zaman içerisinde Amerikan İç Denetim Enstitüsü Ahlak Kurallarını kabul etmiş, Profesyonel İç Denetim Uygulaması İçin Standartlar geliştirmiş, devamlı eğitimi sağlayan bir program oluşturmuş, Ortak Bilgi Yapılanması kurmuş ve bireylerin sertifikalı iç denetçi olarak tanınmalarını sağlayan bir sertifika ve sınav programı hazırlamıştır.³ İç Denetim Enstitüsü geleneksel iç denetimi "kurum içerisinde kuruma hizmet amacıyla oluşturulan faaliyetleri inceleyen, değerlendiren ve denetim sonuçlarını bildiren bağımsız değerlendirme işlevi" şeklinde tanımlamaktadır.⁴

Geleneksel iç denetim fonksiyonu, iç kontrolün bir unsuru olarak konumlandırılmıştır. Tarihsel gelişimi içinde iç denetimi incelediğimizde, ilk olarak gözlem ve sayıma odaklanış, işletmelerin büyümesi sonucu incelenecek belge ve kayıt sayısının artması, tüm belge ve kayıtların incelenmesi yerine örnekleme yönteminin kullanılmasına yol açmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte iç denetim, iç kontrol odaklı hale dönüşmüştür. Gelişimini tamamlamakla birlikte günümüzde iç denetim işletme süreçlerindeki risklere odaklanmıştır.⁵ İlk defa David McNamee (1997) "Risk Based Auditing" isimli çalışmasında risk odaklı denetim kavramını kullanmış ve McNamee, D. – Georges S. (1998) "Changing Paradigm", McNamee D. – Georges

¹ Sainty Philip, **İç Denetim Dergisi**, "Kırılma Noktası/Risk Bazlı Denetime Doğru Atılan Adım", Çev:Leyla Erkutoğlu, Sonbahar 2002.

² Gürbüz, **a.g.e.**, s.74.

³ Taylor-Glezen, **a.g.e.**, s.1970. Ayrıntılı bilgi için bakınız www.tide.org.tr ve www.theiia.org.

⁴ <http://www.theiia.org>

⁵ Gürbüz, **a.g.e.**, s.3, Bozkurt, **a.g.e.**, s.134, David McNamee ve George Selim, **Changing Paradigm**, Mc2 Managemet Consulting, 1998, <http://www.mc2consulting.com/riskart8.htm>.

S. (1999) "Risk Management and Internal Auditing: What are the Essential Building Blocks for a Successful Paradigm Change?" ayrıca "The Risk Management and Internal Auditing Relationship: Developing and Validating Model", Bayer, Thomas E., (1999) "Risk-Based Auditing: A New Approach", Samsun, T. (2002) "Risk Based Auditing; The Way Forward", Allegrini, M. – D'onza G. (2003) "Internal Auditing and Risk Assessment in Large Italian Companies: an Emprical Survey", Alexbanking. (2005) Risk Based Auditing , Griffiths, P. (2005) "Risk Based Auditing"...vb çalışmalar birbirini takip etmiştir.

Türkiye'de ise ilk çalışma Karabeyli, L. (1999) "Risk Denetimi" tarafından yapılmış ve peş peşe gelen, Akarkarasu, N. (2000) "Halka Açık Şirketlerde İç Denetim ve Denetim Kurullarının Etkinleştirilmesi için Öneriler" , Özsoy, M. (2004) "Risk odaklı iç denetim, ABD uygulaması ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Eşkazan A. (2005) "Risk Odaklı İç Denetim Planlaması", Özbek Ç. (2005) "Risk odaklı iç denetim Uygulamaları", Özeren, B. "İç Denetim Standartları ve Mesleğin Yeni Açılımları", Activeline Dergisi (2006) "Denetim Açısından Risk Değerlemesi" TİDE İç Denetim dergisinde yapılan çevirilerle ve makaleler, BUMKO'nun çalışmalarında Türkiye uygulamaları değerlendirilmiş ve öneriler geliştirilerek uygulamaya yön verilmeye çalışılmıştır.

İç denetim işletmenin herhangi bir faaliyeti ile ilgili olabileceğinden profesyonel iç denetim uygulaması, muhasebede, finansal tabloların ve

raporların denetimlerinin incelenmesi üzerine odaklanmıştır. Ancak bu çok az rastlanan bir durumdur çünkü finansal denetimler ve bilgi teknolojisi denetimleri işletmelerdeki iç denetçilerin temel odak noktalarıdır. Buna bağlı olarak iç denetçinin değişen rolü risk odaklı iç denetimi geliştirdiğinden yeni bir tanıma gereksinim duyulmuştur. Yenilenen tanıma göre, "iç denetim bir organizasyonun faaliyetlerine değer katmak ve geliştirmek için tasarlanmış bağımsız ve tarafsız bir güven ve danışma eylemidir. İç denetim, bir organizasyonun risk yönetimi, kontrol ve kurumsallıkla ilgili süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek için sistematik ve disipline edilmiş bir yaklaşım getirerek organizasyonun amaçlarına ulaşmasına yardım eder."⁶

Geleneksel ve risk odaklı iç denetim arasındaki farkı gösteren bazı temel özellikleri ele alırsak; **Geleneksel iç denetimde**; yıllardır "önceden belirlenmiş" denetim programları kullanılmaktadır, yapılan denetimler artık rutinleşmiştir, kullanılmakta olan denetim sistemi sıkıcı ve kolay bir çalışmadır, raporlar olası çözümler önermek-sizin sadece sorunlara işaret etmektedir. **Risk odaklı iç denetimde ise**;⁷ yeniden şekillendirilen denetim programları işletmenin faydalana-cağı şekilde kullanılır ve gelenek haline getirilir, risk konularını bulmak için yüksek seviyedeki Risk odaklı iç denetim gerçekleştirilir, iş risk denetimi kurumun ortaklığıyla yapılır, raporlarda başarılı uygulamalar, etkinlik ve değer katılan hizmetler ele alınır. Tablo üzerinde karşılaştırarak incelediğimizde, iki yaklaşım arasındaki farkları bulmak daha kolay olacaktır.⁸

⁶ AlexInformation, **Risk Based Auditing** ,Alexbanking, Las cimas, Suite 300, Ausitin,s.1.

⁷ Thomas E.Bayer, **Risk Based Auditing: A New Approach**, CFMA Building Profits, September/October 1999,s.1.

⁸ David Mcnamee ve George Selim, **Changing Paradigm**, Mc2 Managemenet Consulting, 1998, <http://www.mc2consulting.com/riskart8.htm>, AlexInformation,a.g.e.,s.3.

Tablo 1 Geleneksel Yaklaşımın Risk Odaklı Yaklaşımla Karşılaştırılması

Özellikler	Geleneksel	Risk Odaklı
İç Denetim Odağı	İç Kontrol	Ticari Risk
İç Denetim Cevabı	Reaktif, Olay Sonrası, Kesintili, Stratejik Planlama İnisiatiflerinde Denetçiler Gözetmelidirler.	Zorlayıcı, Gerçek Zaman, Sürekli İnceleme, Denetçiler Stratejik Planlarda Katılımcıdırlar
Risk Değerlendirmesi	Risk Faktörleri	Senaryo Planlaması
İç Denetim Testleri	Önemli Denetimler	Önemli Riskler
İç Denetim Metotları	Detay Kontrollerinin Bütünlüğünün Vurgulanması	Belli Ticari Risklerin Öneminin Vurgulanması
İç Denetim Önerileri	İç Denetim: <ul style="list-style-type: none"> • Güçlendirilmiş • Faydalı • Etkili / Etkin 	Risk Yönetimi: <ul style="list-style-type: none"> • Riskten Kaçınım / Riski Değiştirin • Riski Paylaşın / Devredin • Riski Denetleyin / Kabul Edin
İç Denetim Raporları	Fonksiyonel Denetimlerin İşaret Edilmesi	Süreç Risklerine İşaret Edilmesi
Kurumda İç Denetimin Rolü	Bağımsız Değer İşlevi	Entegre Risk Yönetimi Ve Ortak Yönetim

Kaynak: AlexInformation, **Risk Based Auditing**, Alexbanking, Las Cimas, Suite 300, Austin,s.3.

Risk odaklı iç denetim, denetim faaliyetinin odak noktasının geçmiş faaliyetlerden geleceğin yönetilmesine çevrilmesinin günümüzdeki ifadesidir.⁹ Risk odaklı iç denetim, işletmelerin risk profillerinin belirlenmesi, denetim sürecinin işletmenin risk profiline göre şekillendirilmesi ve denetim kaynaklarının buna göre tahsis edilmesi esasına dayanan ve denetimin etkililiğini artırmayı amaçlayan bir denetim yaklaşımıdır.¹⁰

Risk odaklı iç denetim, bir süreçtir, bir yaklaşımdır, bir yöntemdir ve bunların birisi içerisinde düşüncenin şekillenme davranışıdır. En basit

şekilde risk odaklı denetim, kavramsal olarak, organizasyonun gerçek konusunu oluşturan olayların denetimidir. Burada değerlendirilecek gerçek konu organizasyonda ortaya çıkan en büyük risklerdir.¹¹

Her iki denetim türünde de risk bulunmakla birlikte geleneksel denetim sadece muhasebe denetiminden kaynaklanan riskleri dikkate alırken risk odaklı iç denetim buna ek olarak işletme risklerini de dikkate almaktadır.

Geleneksel denetimde denetçi planlama, denetim, teknik ve iç kontrollerle ilgili ayrıntılar üze-

⁹ www.bumko.gov.tr

¹⁰ Mehmet Tahir Özsoy, *Activeline Dergisi*, “**Risk Odaklı İç Denetim, ABD Uygulaması ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**”, Mart-Nisan 2004.s.1.

¹¹ Phill Griffiths, **Risk Based Auditing**, Gower Publishing Limited, 2005, s.5

rinde yoğunlaşmışken, risk odaklı iç denetimde işletme süreçlerinin tanınması, işletme riskleri ve bunların yönetimi üzerine yoğunlaşmıştır.

Geleneksel denetim iç denetim testleri ile geçmişteki hataları ortaya çıkarmaya çalışırken risk odaklı iç denetim bunların ortaya çıkmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu ise risk analizleri yardımıyla yapılmaktadır. Geleneksel denetimde denetçinin önerileri iç kontrole yönelikken, risk odaklı iç denetimde öneriler risk yönetimine doğru kaymıştır.

Gelecekteki belirsizlikleri etkili bir şekilde yönetmek ve stratejik planlama sürecini verimli hale getirmek üzere kullanılan önemli bir yönetim aracı olan senaryo planlaması kullanılarak risk odaklı iç denetimde risk değerlemedeki eksikliklerin giderilmesine çalışılmaktadır. Geleneksel denetimde ise sadece risk faktörleri dikkate alınmakta stres testleri ya da senaryo planlaması kullanılarak risk değerlemede geçerliliği teyit edilmemektedir.

Geleneksel denetimde denetçi bağımsız denetçi pozisyonuna daha yakınken, risk odaklı iç denetimde denetlenen kurumla bütünleşmektedir. iç denetçi, Risk odaklı iç denetimi seçse ya da geleneksel denetimde devam etse bile denetime harcanan zaman masraf olarak değerlendirileceğinden her zaman için yöneticilerle anlaşmazlık içinde olacaktır. Risk odaklı yaklaşım seçilirse, gelişme kaydedilecek fakat yöneticiler yine de iç denetimi “yöneticilere karşı biz” olarak değerlendireceklerdir. Bununla birlikte tamamıyla kurumda işe yarayan bir ilişki geliştirerek Risk odaklı iç denetim yerine getirildiğinde; iç denetim günlük riski ele alan, kurumu işletmek ve karı artırmak için daha iyi çareler bulan bir yönetim aracı haline gelecektir.

Risk odaklı iç denetim, bir denetim tekniğini de içermekle birlikte, denetim tekniğinden daha

öte bir anlam taşımaktadır. Diğer bir deyişle, işletmelerin risk profillerinin ve risklerin gelecekteki yönlerinin belirlenmesi, yeni bir denetim prosedürü gerektirmekte ancak, risk profillerinin belirlenmesi başlangıç aşamasını oluşturduğundan, bir bütün olarak risk odaklı iç denetim, geleneksel denetim ve inceleme teknikleri de dâhil olmak üzere tüm denetim ve inceleme tekniklerini içine alan sistematik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, denetim elemanları tarafından öncelikle işletmenin risk profili ortaya çıkarılmakta, bundan sonraki denetim prosedürünün kapsamı, içeriği, zamanlaması, kaynakların tahsisi gibi hususlar işletmenin risk profiline göre şekillendirilmektedir.

Risk odaklı inceleme yaklaşımı altında, içsel risk yönetim süreçlerinin yeterli olduğunun tespit edilmesi veya risklerin minimum düzeyde olduğunun belirlenmesi halinde işlem testlerinin azaltılması gerekir. Bununla birlikte, risk yönetimi veya iç kontrol süreçlerinin yetersiz olduğunun tespit edilmesi durumunda veya yerinden incelemeler sonucunda süreçlerin eksik olduğunun belirlenmesi halinde, ilave işlem testlerine başvurulması gerekmektedir. Uygulanan testler, belirli bir faaliyet veya fonksiyonun maruz kaldığı riskin derecesini tam olarak değerlendirecek yeterlilikte olmalıdır.

Denetim türlerinin her biri geleneksel yaklaşım ya da risk odaklı yaklaşım ile idare edilebilir. Değişim denetim alanında ve denetimleri idare etmek için kullanılan metotlardadır. Örneğin mali denetim çizelgesi risk değerlendirmesine dayanır. Bir risk değerlendirmesi denetimin kapsama alanını tanımladığında, iç denetçi denetimi idare etmek için Öz Değerlendirme Denetimi (CSA) tekniği ya da daha geleneksel denetim incelemesi gibi çeşitli metotlar kullanılabilir.¹²

¹² AlexInformation,a.g.e.,s.11, www.theiia.org.

1.2. Öz Değerlendirme Denetimi (CSA) ve Risk Odaklı İç Denetim

Risk odaklı iç denetim yaklaşımı dünyadaki büyük şirketlerce tercih edilen bir yaklaşım haline gelmiştir. Risk odaklı iç denetim denemesinin yanı sıra bu yaklaşıma denetimde hem riski hem de yönetimin gereksinimlerinin nasıl dikkate alındığını göstermek için “Öz Değerlendirme Denetimi” de (CSA) denir. CSA ile iç denetçi yönetimin parçası haline gelir fakat objektif kalır ve gelişmelerde kolaylaştırıcı rol üstlenir. Geleneksel denetim geçmişte ne olduğuyla ilgilenirken CSA geleceğe odaklanır.¹³

IIA' ya göre, öz değerlendirme yaklaşımı, doğru faaliyetlerin belirlenmesi, ortaya çıkan risklerin tanımlanması, kontrolün dizaynı ve yürütülmesi faaliyetleri ile iç denetim mesleğine değer katan bir tekniktir.¹⁴ CSA' da kullanılan altı yaygın metot vardır. İç denetim anketleri kullanan mekanik, öz-yönetim denetimi kullanarak mümkün olan en az insan müdahalesinin olduğu metotlardan davranışsal grup atölyelerini (Workshop) kullanan insan müdahalesinin en fazla olduğu metotlara geçerler.¹⁵

Bir işletmede öz değerlendirme yaklaşımının etkin biçimde uygulanabilmesi için bazı kurallara dikkat edilmesi gerekir. Öncelikle öz değerlendirme sürecinin işletmenin hangi kısımlarında uygulanacağına karar verilmesi gerekir. Bu belirlemede değerlendirmenin kapsama düzeyinin detayları da yer almalıdır. Bir işletmede öz değerlendirme uygulamaları, o işletmenin örgüt kültürünün analizi üzerine dayandırılmalı ve örgüt kültürüne uygun öz değerlendirme yaklaşımı seçilmelidir. Ayrıca öz değerlendirme çalışmalarında

ortaya çıkan risk değerlendirme ve diğer sonuçların iç denetim eylemleri sırasında kullanılıp kullanılmayacağı belirlenmesi gerekir. Öz değerlendirme süreçlerinin başarısı için bu programları yürüteceklerin hangi araçları, teknikleri, dokümanı ve raporları kullanacakları belirlenmelidir. Öz değerlendirme mekanizmaları ile ilgili diğer önemli bir konu ise, bu süreçlerin iç denetim mi yoksa faaliyet yönetimi tarafından mı yönlendirileceğinin belirlenmesidir.¹⁶

CSA risk odaklı iç denetimin bir parçasıdır, fakat iç denetime getirilen yeni yaklaşımın parçası olarak katılımcı yaklaşıma hitap eder. İç denetçilerin günlük işlemlerden bağımsız olmaları gerekmesine rağmen denetim kuruluna ve yönetime güvenilir danışmanlar olabilirler.

1.3. Risk Odaklı İç Denetimin Unsurları

Etkin bir risk odaklı iç denetim sürecinin uygulanabilmesi için, öncelikle denetim amaçlarının ve bu amaçlara karşı olan risklerin açıkça tanımlanması gerekmektedir. Diğer taraftan, riske odaklı denetim; kanunlar, düzenlemeler, risk yönetimi, iç kontrol ve iç denetim sistemleri ile yönetim uygulamalarının değerlendirilmesinde kullanılan denetim prosedürleri ile desteklenmelidir. Buna göre, denetçiler, denetim planlamasını, şirketin büyüklüğü, risk profili ve faaliyetlerine uyacak şekilde yapmalıdır.

Risk odaklı denetim şirketlerde, öncelikle etkin bir risk yönetimi, iç kontrol ve iç denetim sistemlerinin kurulmasını, yönetim bilgi sistemlerinin güçlendirilmesini ve uygunluk değerlendirme birimlerinin oluşturulmasını gerektirir. Diğer taraftan, şirketler risk yönetimi ve iç denetim birimlerinde çalıştırılacak personelin seçi-

¹³ David McNamee, **Control and Risk Self Assessment**, <http://www.m2consulting.com/csaspk.htm>

¹⁴ The Institute of Internal Auditors, **A Perspective on Control Self Assessment**, Altamonte Springs, Florida, 1998, s. 5-6.

¹⁵ AlexInformation, a.g.e., s.11, YILANCI, Münevver, **İç Denetim**, Eskişehir, 2003, s.175-180.

¹⁶ Münevver Yılandı, **İç Denetim**, Osmangazi Üniv. Yayınları No:86, Eskişehir, 2003, s.175-180

mi ve eğitimi gibi hususlara da gereken önemi vermelidirler. Bunun yanında, şirket çapında kurumsal yönetim standartlarının belirlenmesi, sorumlulukların ayrılması, etkin politika ve prosedürlerin saptanması ve uygulamaya konması gerekmektedir.

1.4. Risk Odaklı İç Denetim Süreci

Risk odaklı iç denetim süreci, şirket faaliyetlerine ilişkin her önemli alanı ve bu alanlara ilişkin her riski dikkate alır.¹⁷ Bu sürecin temelini, şirketin devamlılığı bakımından en büyük finansal risk içeren olası faaliyet alanlarının olabildiğince etkili bir şekilde tanımlanması oluşturur. Söz konusu alanlar ise, iş kolları, coğrafik faaliyet alanları veya şirket içi operasyonları kapsayabilir. Bu yaklaşımla, şirket faaliyetlerinde en riskli alanlar ve konular belirlenerek o alanlara yönelik detaylı inceleme yapılır. Şirketteki önemli alanların seçilmesindeki amaç ise, söz konusu faaliyet alanlarına ilişkin riskler ve risk yönetim uygulamalarının etkinliğinin değerlendirilmesidir.

Buna göre yapılan değerlendirme, bu risklerin finansal sonuçları ne ölçüde etkileyebileceğini ve riskin gidişatını içermelidir.

Denetçi kendisine göre önemli olan riskleri belirledikten sonra, şirketlerde risk kontrol sistemlerinin etkinliğini ölçmek için detaylı bir inceleme başlatır. Değerlendirme süreci tamamlandıktan sonra, denetçi; şirkete, yaptığı değerlendirme ve risklerin daha etkin kontrol edilmesi için, iç kontrol sistemlerinin güçlendirilmesi ve finansal durumun düzeltilmesine ilişkin bir rapor sunar.

Risk odaklı iç denetim modeli ile finansal raporlar, finansal analiz, erken uyarı oranları, piyasa istihbaratı, şikâyetler, denetim raporları ve gözlenen trendler gibi bilgi kaynaklarından yararlanarak bir şirkete ilişkin temel riskler, büyük faaliyet alanları, büyük iş kolları, diğer şirketlerle olan farklar, finansal açıdan zayıf olan yanlar tespit edilir ve buna göre risk seviyesi, gidişat belirlenerek bir sonuca ulaşılır.¹⁸

Tablo 2. Risk Odaklı İç Denetim Süreci

Bilgi Kaynakları	Bu bilgilerden yararlanarak	Tespit edilen bulgulara göre
Finansal raporlar	Temel riskler	Risk Seviyesi: Yüksek, orta, düşük
Finansal analiz	Büyük faaliyet alanları	Trend: İyi, sabit, kötü
Erken uyarı oranları	Büyük iş kolları (business lines)	Sonuç: sorun yok, önemsiz, ortalama, önemli
Market Intelligence	Diğer şirketlerle olan temel farklar	
Şikâyetler	Finansal açıdan zayıf olan yanlar	
Gözlenen trendler		

Kaynak: John Thompson, Lawrie Savage, “Risk Based Insurance Supervision The Canadian Approach” LOMA FLMI Conference, 2001.

¹⁷ Phil Griffiths, **Risk Odaklı İç Denetim**, Gower Publishing Company, England, 2005, s.5.

¹⁸ John Thompson, Lawrie Savage, “Risk Based Insurance Supervision The Canadian Approach” LOMA FLMI Conference, 2001.

Risk odaklı iç denetim yaklaşımı için tüm önemli yönlerini kapsamalıdır. Ancak gerekli görüldüğünde daha riskli alanlara daha sık teftişler, daha detaylı denetim işlemleri, daha fazla zaman ve kaynak ayırma gibi daha fazla özen gösterilebilir.¹⁹

Risk odaklı iç denetim, en riskli alanların belirlenmesine ve kaynakların bu alanlara aktarılmasına yönelik olduğu için; şirketlerin iş stratejilerinin anlaşılması, üst yönetimin yeterliliği, risk alma eğilimleri, şirketlerin finansal durumları ve gelecekteki durumlarının değerlendirilmesi, bu sistemin temel amaçlarıdır.²⁰ Risk odaklı iç denetim süreci yukarıda aşamalar halinde gösterilmiştir. Tüm bunları dikkate aldığımızda risk odaklı iç denetimi yönetmek için şu süreçler izlenebilir.²¹

i. İşletme ve Faaliyetleri Hakkında Bilgi Toplama: İç denetçi, işletme içerisinde muhtemel

risk alanlarıyla ilgili olarak yapacağı soruşturmayı kapsar. İşletme içindeki muhtemel riskli işlemlerin varlığına ilişkin bilgilerin varlığının araştırılması ve yönetimin bu davranışlara ilişkin tutumunun araştırılması gerekir. İç denetçinin buradan elde ettiği bilgi denetim planını ve programını etkileyebilecek risk faktörlerini içermelidir.²²

ii. Risk Tanımlama: Risk odaklı değerlendirmesinin ikinci aşaması risk belirlemedir. Risk tanımlamasında, işletme bünyesinde muhatap kalınan tüm riskler belirlenerek, her risk seviyesine göre (düşük, orta, yüksek) olarak derecelendirilir²³ ve risk alanları tablosuna yerleştirilir.²⁴ Bazı riskli alanların belirlenmesi müdürün ve iç denetçinin daha riskli alanlara daha fazla itina göstermelerine olanak tanır. Yapılacak değerlendirme denetçinin mesleki tecrübe ve şüpheliği ile orantılıdır. Tablo3'de risk alanları tablosuna basit bir örnek verilmiştir;

¹⁹ Basel Komitesi, **Bankalarda İç Denetim ve Bankacılık Gözetim Otoritesinin İç ve Dış Denetçilerle İlişkisi**, TBB, Temmuz 2000, s.3.

²⁰ Tamsir Samsun, **Risk Based Auditing: The Way Forward**, The F1 Auditor, August-September 2002,s.24.

²¹ AlexInformation,a.g.e.,s.5.

²² Nurten Erdoğan, “**Hilelerin Karşısında Denetçinin Sorumluluğu ve SAS No:82**” Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı:6, Şubat 2002, s.25.

²³ **İçsel Riskler:** Potansiyel olayların işletmenin sermaye, kazanç ve itibarını etkileme olasılığının ortalamadan düşük olmasına göre **düşük**, etkileme olasılığının ortalamaya eşit olmasına göre **orta** ve etkileme olasılığının ortalamadan yüksek olmasına göre **yüksek** olarak derecelendirilir.

²⁴ Treasury Board of Canada Secretariat, **Risk-Based Audit Framework Guide**, July 2002, http://www.tbs-sct.gc.ca/ia-vi/policies-politiques/rbaf-cvar/guide_e.pdf , s.23.

Tablo 3. Risk Alanları Tablosu

Risk Alanları	İlk Risk Değerlendirmesi		
	Düşük	Orta	Yüksek
Bilgi sistemleri		x	
Ortaklıklar	x		
Döviz Kurları			x
Potansiyel Sürprizler		x	
...			

iii. Risk Ölçümü: Risk değerlendirmesini tamamlamak için denetçi bu alanların her birinde ve geçmişe dayanan herhangi bir denetim alanında riski öncelikli hale getirme, ölçme yollarına gereksinim duyar. İşletmedeki risk faktörleri tespit edildikten sonra bu risk faktörlerinin toplam risk içindeki nispi öneminin belirlenmesi gerekir.²⁵ Risk ölçümü bu nedenle risk değerlendirmesinin en zor bölümüdür ve ölçüm sürecinde öznelliği ortadan kaldırmak için yapılabilecek çok az şey vardır.

Nicel tekniklerle, hile riskinin oluşma olasılığı ve sonuç üzerindeki etkisi sayısal değerlere dönüştürülür ve risk büyüklüğü sayısal bir değer olarak hesaplanır. Bu süreç, risk niceleme ya da risk sayısallaştırma olarak adlandırılır. Nitel tekniklerle riskin derecesi belirlenir ve bu süreçte risk derecelendirme/ölçme olarak ifade edilir.²⁶ Çeşitli ticari işlemlerdeki riskin ölçümünde kullanılan bir metot²⁷ da muhtemel hile riskinin büyüklüğünü ölçebilen göstergeler ya da gözle-

nebilen ortak faktörler ve sonuçlarını oluşturmaktır. Her işlemin 1'den (düşük) 9'a (yüksek) kadar olan faktörlere göre puanlaması yapılır. Risk dereceleri genel olarak yüksek, orta ve düşük olmak üzere üç düzeyde ifade edilir.²⁸

iv. Risk Önceliklendirme

Risk değerlendirme süreci çıktısı bir risk matrisidir. Risk matrisi, risklerin oluşma olasılığı, sonuca etkisi, büyüklüğü ve oluşabileceği zaman aralığı gibi bilgileri içerir bir dokümandır. Risk önceliklendirme de, belirlenen risk dereceleri/büyüklüklerine bağlı olarak öncelik sırasına konulur. En öncelikli risk, en kritik olan ve en önce çözümlenmesi gereken risktir. En yüksek dereceye sahip olan risk azaltma faaliyetlerinde en öncelikli olarak ele alınması gerekli olan risktir. Risk önceliklendirme süreci sonucunda, işletme için en kritik olan riskler belirlenir. En kritik risklere, öncelikle kaynak ayrılarak, kısıtlı denetim kaynaklarının etkin kullanımı sağlanır.²⁹

²⁵ "Denetim Açısından Risk Değerlemesi", Activeline Dergisi, Sayı :6, Eylül 2006, s.4.

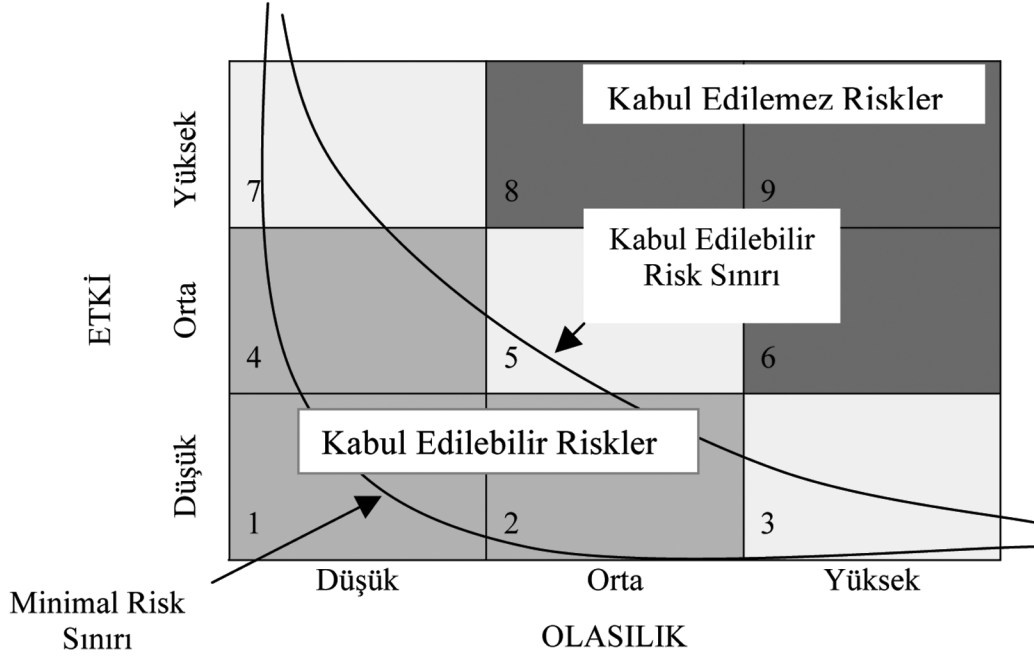
²⁶ Meryem Fikirkoça, **Bütünsel Risk Yönetimi**, Kalder, Ankara, Mart 2003, s. 191.

²⁷ Riskin oluşma olasılığı ve sonuca etki bileşenleri, değişik düzeylere ayrılarak en etkin derecelendirme seçilmelidir. Bu metodlardaki derecelendirmeler, üç düzeyde, beş düzeyde, on düzeyde olarak yapılabilmektedir. **A.g.e.**, s.192.

²⁸ **A.g.e.**, s.192.

²⁹ Fikirkoça, **a.g.e.**, s. 198.

Şekil 1. Risk Matrisi

Kaynak: Treasury Board of Canada Secretariat, **Risk-Based Audit Framework Guide**, July 2002, http://www.tbs-sct.gc.ca/ia-vi/policies-politiques/rbaf-cvar/guide_e.pdf, s.26.

Şekil 1’den de anlaşılacağı gibi; risk seviyesi yüksek çıkan risk alanları “kabul edilemez riskler” olarak nitelendirilirken, düşük çıkanlar “kabul edilebilir riskler” olarak nitelendirilmektedir. Risk odaklı iç denetim de kabul edilemez grupta yer alan riskler ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulurlar.³⁰

Yukarıda belirtilen üç kriterin kullanımında ve 1’den 9’a kadar bir risk değerlendirmesinde yöneticiler Tablo 4’de gösterildiği gibi risk oranlarını hesaplayan denetim alanlarından sorumludurlar. İç denetime itina ve etkili bir yönetim gerektiren ticari işlemleri öncelikli hale getirmek için her denetim alanında bulunan üç kriterin ortalama oranı karşılaştırılabilir.³¹

³⁰ Treasury Board of Canada Secretariat, a.g.e., s.23.

³¹ Alexinformation, a.g.e., s.8-14-15.

Tablo 4. Risk Kategorilerini

Risk Oranı	Risk	Risk Tanımı
7-9	Yüksek	İşletmenin gelirleri, sermayesi, istikrarı ya da itibarı üzerinde yüksek seviyede ciddi ve önemli etki.
4-6	Orta	Gelirler, sermaye, istikrar ya da itibar üzerinde orta seviyedeki ters etki
1-3	Düşük	Gelirler, sermaye, istikrar ya da itibar üzerinde düşük seviyedeki ters etki

Tablo 5. Risk Değerlendirme Matrisi

Denetim Alanı	Risk Değerlendirme Oranı (1=Düşük Risk; 9=Yüksek Risk)			
	Değer	Ticari Etki	Denetim Çevresi	Ortalama Puan
EFT ve Telgraf Havale İşlemleri	9	7	2	6 Orta
Nakit ve nakit benzeri kalemler	5	4	2	4 Orta
Ticari kredileri	8	7	5	6 Orta
Ana Bayii	3	3	3	3 Düşük
Şube İki	1	1	1	1 Düşük
Bilgi Teknolojisi	7	8	6	7Yüksek
Muhasebe	6	8	2	5 Orta
Bilgi Güvenliği	7	8	7	7Yüksek
Yatırımlar	5	6	4	5 Orta
Sabit Varlıklar	2	2	2	2 Düşük
Güvenlik	3	3	2	2 Düşük

Kaynak: AlexInformation, **Risk Based Auditing**, Alexbanking, Las Cimas, Suite 300, Austin.2005.

v. Sonuçların İletimi: Riskler ile ilgili sonuçlar yönetim kuruluna, denetim komitesine ve uygun olduğunda diğer ilgililere iletilmesi genel standartlara uygun olarak yapılan denetimin vazgeçilmez safhasıdır. Risk, önemli ve üst düzey yöneticileri kapsıyorsa doğrudan denetim komitesine, fazla önem arz etmeyen bir risk ise

riskin bulunduğu alanın bir üst düzeyindeki yönetime rapor halinde sunulmalıdır.³²

Risk odaklı iç denetim, yüksek risk alanlarına odaklanmayı sağladığı için denetimde etkinliği artırmak suretiyle işletmeye ve yöneticiler zamandan ve maliyetlerden tasarruf sağlar, denetçi monotonluktan kurtarır.³³

³² M.Donald,G.Y.Banks, “ **The New Fraud Audit Standart**”, The CPA Journal, Volume 67,No:6, June 1997,s.23-29.

³³ Startegic Paper by Horacio Saboia Vieira CCAF-FCVI Fellow, Risk Analysis for Audt Planning, 2000-01.1.

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren ve İstanbul Sanayi Odasının 2004 yılı 500 büyük sanayi işletmesinin sıralamasına girmiş işletmelerin genel olarak iç denetim sistemleri hakkında fikir edinmektir. Daha önce yapılan çalışmalarda, gelecekte yapılacak denetimlerde iç denetçilerin risk odaklı iç denetim yöntemini kullanmalarının kaçınılmaz olduğu sonucunu, risk odaklı iç denetim üzerine bir takım kuramsal ve/veya teorik araştırmalarla ortaya koymuşlardır; ancak ampirik ya da deneysel araştırmalar sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla, bu çalışma, yapısal olarak araştırmaya dayalıdır ve risk odaklı iç denetimin uygulanması için var olan pratik ve akademik araştırmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri³⁴

H1: İş ortamları daha karmaşık hale geldikçe, denetçilerin risk odaklı denetim işlemine geçme olasılıkları artacaktır. **H2:** Şirkette teknoloji ortamı karmaşık hale geldikçe, denetçilerin risk odaklı denetim yaklaşımını kullanma olasılıkları artacaktır. **H3:** Geleneksel bir denetimde olduğu gibi, dış denetçiler, risk odaklı denetim yaklaşımı ile çalışan iç denetçilerin işine güvenmeye devam edecektir. **H4:** Şirketin büyüklüğü, risk odaklı denetim yaklaşımının uygulanma olasılığını arttırmaktadır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Yeni alanlarda araştırma yapmak yapısal olarak keşfe dayalı olduğu için anlamlı ampirik araştırma yapılmadan önce potansiyel araştırma sorularını belirlemek için işlemin yerinde yapılması gerekmektedir.³⁵ Günümüzde, risk odaklı iç denetim, hala başlangıç aşamasındadır. Buna göre, bu çalışma şunları içermektedir: (1) veri analizi için lojistik regresyon modeli; (2) Risk odaklı iç denetimi kullanan iç denetçilere yönelik anket ve (3) şirket yöneticileri, ortaklar, iç denetçiler ve denetçiler ile görüşmeler.

Araştırmada deneysel verilerin oluşturulması için, işletmelerin iç denetim yapılarına ilişkin veriler anket uygulanarak elde edilmiştir. Araştırmada veri olarak kullanılan iç denetim yapıları İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından her yıl ağustos ayında belirlenen Türkiye’nin 500 sanayi kuruluşundan anket yoluyla düzenlenen verilerden elde edilmiştir. Bilimsel araştırmalarda anketle veri toplama konusunda dünyada da var olan geri dönüş oranının düşüklüğü, ülkemizde daha da büyük sorun teşkil etmektedir. Anketlere ilgi gösterilmemesinin en büyük nedeni olarak görülen geri gönderilme problemini aşmak amacıyla, araştırmada kullanılan anket için internette bir sayfa hazırlanarak sanal ortamda doldurulması sağlanmaya çalışılmıştır. Genel olarak anketlerde geri dönüş oranı %30’lar civarında olması durumunda yeterli bir geri dönüş olarak kabul görmekle birlikte, araştırmamızda %32’lik bir orana ulaşılmıştır.

³⁴ Hipotezlerin ortaya çıkarılmasında yararlanılan kaynaklar; P. Jackson ve V. Livick – Chan, **Control vs. Controls**, http://www.camagazine.com/index.cfm/ci_id/5914/1a_id/1/camagazine/1/print/true.htm, M.Vasarhelyi, M.G. Alles ve A.Kogan, **Principles of Analytic Monitoring for Continuous Assurance**, Working paper, Rutgers University, Newark, NJ, 2003. M.G.Alles, A.Kogan ve M. Vasarhelyi, **Feasibility and Economics**, Working paper, Rutgers University, Newark, NJ, 2001. M.Vasarhelyi, **Researching Accounting as an Information Systems Discipline**, The Institute of Internal Auditors Research Foundation, Altamonte Springs, FL, 2002, s. 257-272. Jr., J. D. Warren, **“Information Technology and CPAS: Where Are We Going?”**, Today’s CPA, Sep/Oc.-1997, s.26-31. A.,A.,Rezaee, R. Elam Sharbatoghlie ve P. L. McMickle, **Building Automated Auditing Capability**, Auditing: A Journal of Practice&Theory, March -2002, s. 147-163.

³⁵ D. L. Searcy ve J.B. Woodroof, **Continuous Auditing: Leveraging Technology**, The CPA Journal, May-2002, <http://www.nyscpa.org/cpajournal/2003/05/03/dept/d054603.htm>

Ayrıca, iç denetim ve dış denetim süreci, risk odaklı iç denetim ve kurumsal yönetim hakkında bilgi sahibi olabilecek şirket yöneticileri ile görüşmeler yapılmıştır. Elli beş yönetici ile temasa geçilmiştir ve bu yöneticilerden yedisi görüşmelere katılacağını belirtmiştir. Görüşme yapılan yöneticilerin pozisyonları, şirket genel müdürü, müdür, finansal işler müdürü, denetçi, kontrolör ve finans müdürü olarak sıralanmaktadır.

Görüşme konuları, Kurumsal yönetimin risk odaklı iç denetim için talep yaratan olaylar olarak görülüp görülemeyeceği, Risk odaklı iç denetim sürecinde ilgili tarafların hangilerinin bu sürecin sahibi ya da katalizörü olarak rol alabileceğini, Mevcut risk odaklı iç denetim durumu ve kabul edilebilirliğidir.

2.4. Araştırmanın Modeli

Belirtilen dört hipotezi (H1, H2, H3 ve H4) test etmek için, iç denetim anketine dâhil olan seçilmiş sorulara verilen cevaplara dayanarak lojistik regresyon geliştirilmiştir. Ankete verilen bireysel yanıtlar, İSO aracılığıyla hazırlanan çalışmanın sonuçlarıyla yeniden gözden geçirilmiş ve anlamlı sonuçlar elde etmek için yeniden düzeltilmiştir.

Bağımlı değişken iki seçeneklidir ve risk odaklı iç denetim yaklaşımının uygulanabilir ya da uygulanamaz olduğunu anlamak için test edilmiştir. Bağımlı değişkenler iş karmaşıklığı, şirketin bilgi teknolojisi ortamı, şirketin bilgi teknolojisi ortamı ve dış denetçinin risk odaklı iç denetim kullanan iç denetçiye karşı duyması beklenen güvenden oluşan etkileşim değişkeni ve şirketin büyüklüğüdür. Bağımsız değişkenler, araştırmacının risk odaklı iç denetim bilgisine ve diğer uzmanlarla yaptığı tartışmalara dayanmaktadır.

Bu anketin özellikle bu değişkene yönlendirilmemesinden dolayı, iş karmaşıklığı ve bilgi teknolojisi ortamı için temsiller geliştirilmiştir. Bu-

na göre, her bir anket sorusu, iş karmaşıklığı ve bilgi teknolojisi ortamını belirlemede bir faktör olarak ele alınıp alınamayacağını belirlemek için yeniden gözden geçirilmiş ve sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmadan sonra, sorular, denklemde kullanılan iş karmaşıklığı ve bilgi teknolojisi ortam değişkenleri şeklinde birleştirilmiştir. Soruları bu iki değişken içinde kategorize etmek üzerine yapılan detaylı bir tartışma, bu çalışmanın sıralı bölümlerini meydana getirmiştir.

Adım adım regresyon, seçilen değişkenlerin geçerliliklerini belirlemek için yapılmıştır. Korelasyonlar, potansiyel çoklu ayarları yönlendirmek için kullanılmıştır. Faktör analizleri ele alınmıştır fakat bir kaç değişkenin iki seçenekli olmasından dolayı çıkartılmıştır. Grup analizleri de aynı şekilde ele alınmıştır fakat iki seçenekli değişken nedeniyle uygunsuz bulunmuştur. Lojistik regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\text{ROD} = \text{BC} + \text{IT} + (\text{IT} * \text{XA}) + \text{S} + e, \text{ iken}$$

ROD = Risk odaklı iç denetim, iki seçenekli değişken, "1" ile = Risk odaklı iç denetim ve "0" ≠ Risk odaklı iç denetim.

BC= İş karmaşıklığı, değişkenlerin içeriği: (1) Risk odaklı iç denetim kullanan iç denetçiler dışındaki alan; (2) Risk odaklı iç denetim kullanılan alan; (3) Risk Odaklı teknikleri kullanan bölüm sayısı; (4) İç denetim bölümünün boyutu; ve (5) Gelir ile ölçülen şirket büyüklüğü.

IT= Bilgi teknolojisi ortamı, değişkenlerin içeriği: (1) Bilgi Teknolojisini kullanan iç denetçiler; (2) Bilgisayara dayalı gözlemleme ve özel raporlama kullanan iç denetçiler; (3) Bilgisayara dayalı gözlemleme ve özel raporlama kullanan iç denetçiler dışındaki bölümler; ve (4) Bilgi Teknolojileri denetimi.

XA = Dış denetçilerin, Risk odaklı iç denetim teknikleri kullanan iç denetçilerin yaptığı işe güvenmesi.

IT*XA = İç denetçilerin risk odaklı iç denetim yöntemini kullanıp kullanmadığını fark eden etkileşim değişkeni, bilgi teknolojisi işlemlerinin ayrılmaz bir parçası olacaktır ve iç denetçilerin işine güvenen dış denetçiler bilgi teknolojisi yöntemini kabul etmek zorunda kalacaklardır.

S = Gelire bağlı olan şirket büyüklüğü

e= Hata terimi

2.5. Araştırmanın Bulguları

Dört hipotezin ve araştırma hedeflerinin yöneltildiği lojistik regresyon modelinin sonuçları: (1) Risk odaklı iç denetimin uygun olabileceğini öneren şirket özellikleri; ve (2) dış denetçile-

rin risk odaklı iç denetim yöntemi kullanan iç denetçilerin yaptığı işe güveni. Ayrıca, araştırma hedeflerinin yöneltildiği şirket yöneticileri ve denetçileri ile yapılan görüşmelerin sonuçları: (1) Risk odaklı iç denetimin kurumsal yönetime potansiyel etkisi; (2) Risk odaklı iç denetim için katalizör olabilecek taraf(lar)ı belirlemek; ve (3) Risk odaklı iç denetimin mevcut kabulü ve durumu üzerinde durulmuştur.

2.5.1. Araştırma Modelinin Sonuçları

Araştırmanın hipotezlerini test etmek için, lojistik regresyon modeli geliştirilmiştir. Tablo 6 model için tanımlayıcı istatistiğin hesaplanmasının sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6. Tanımlayıcı İstatistik

Değişken	N	Ortalama	Standart Sapma
BC	161	29.98758	30.13387
IT	161	3.71069	1.45108
XA	161	.017391	.38022
S	161	3.41615	1.73046

Ancak, bağımsız değişkenler, iki seçenekli değişkenler ve sürekli değişkenlerin doğrusal birleşimlerinden oluştuğu için, ortalamaların açıklamasını en karmaşık hale getirerek bu istatistiklerin istatistiksel ortalamasını şüpheli hale getirmektedir. Buna göre, tanımlayıcı istatistikler, modelin sonuçlarını açıklamak için kullanılmamıştır. Lojistik regresyon, Tablo 7'de gösterilen sonuçlarla veriyi analiz etmek için kullanılmıştır.

Tablo 7. Maksimum Benzerlikteki Tahminlerin Analizi

Parametre	DF	Tahmin	Standart Hata	Wald Ki - Kare	Pr > KiSa
Kesişen	1	-4.4839	0.8754	26.2358	< .0001
BC	1	0.0443	0.0124	12.7826	0.0003
IT	1	0.6136	0.2971	4.2643	0.0389
IT * XA	1	0.6279	0.3245	3.7450	0.0530
S	1	0.1674	0.1531	1.1950	0.2743

Araştırma hedefi 1'e yöneltilen H1 ve H2, iş karmaşıklığı ve bilgi teknolojisi ortamının denetçilerin risk odaklı iç denetim modelinin uygun olduğunu düşünmeleri gerektiğini öneren özellikte olup olmadığını test etmiştir. Tablo 6 iş karmaşıklığının ve bilgi teknolojisinin önemli olduğunu göstermektedir (yani; sırasıyla .0003 ve 0389). Buna göre, hem karmaşık iş ortamına hem de karmaşık bilgi teknolojisine sahip şirketler, daha büyük bir olasılıkla risk odaklı iç denetim yöntemini kullanmaya adaydırlar. Bu sonuçların önemi, akademisyenlerin ve uygulayıcıların iş karmaşıklığını ve bilgi teknolojisini risk odaklı iç denetim modelinde uygulamanın geleneksel modele göre daha uygun olduğunu tartışmalarından ortaya çıkmıştır.

Dış denetçiler, geleneksel olarak iç denetçilerin işlerine güvenmekteydi. Risk odaklı iç denetim ortamında gerçekleştirilen bir işe dış denetçilerin güvenmemesi olası değildir. Sarbanes-Oxley Kanunu, geleneksel olarak iç denetçilerin işine güvenen dış denetçilerin Risk odaklı iç denetim işlemi kullanılarak oluşturulan iç denetim işine daha fazla güvenebileceklerini varsaymaktadır. (örn; şirketin finansal durumunu önemli ölçüde etkileyen iç kontrol sistemi ve işletimsel alanlar)

Araştırma hedefi 2'ye yöneltilen H3'ü test etmek için kullanılan değişken, bilgi teknolojisi ortamını dış denetçilerin iç denetçiler tara-

findan yapılan işe güvenmesi ile birleştirmiştir. H2'yi test eden modelin sonuçları, bilgi teknolojisi ortamının, risk odaklı iç denetim yaklaşımının uygun olabileceğini öneren şirket özelliğini kanıtlamaktadır. Tablo 6, önemli bir şekilde (.0530) H3'ü destekleyen bir kanıt sağlayarak etkileşimli bir değişken ile (IT ve XA) modelin sonuçlarını içermektedir. Sonuçlar, dış denetçilerin risk odaklı iç denetim sürecinde iç denetçiler tarafından yapılan işe daha fazla güvenebilecekleri fikrini desteklemektedir.

H4, risk odaklı iç denetimin uygulanması gerekip gerekmediği konusunun belirteci olarak şirket büyüklüğüne yöneltilmiştir. Lojistik regresyon sonuçları, büyüklüğün tek başına Risk odaklı iç denetimin denetim yönteminin bir parçası olarak etkili olmadığını göstermiştir. Büyüklük iş karmaşıklığını temsil eden diğer faktörler ile birleştğinde, temsili değişken önemli olmaktadır.

Model sonuçları, deneyimli denetçiler için sezgiseldir: karmaşık iş ortamı ve karmaşık bilgi teknolojisi, risk odaklı iç denetim gibi bir denetim için daha teknolojik bir yaklaşım öneren gerekli özelliklerdir. Bu özelliklerin, son yirmi yıldır risk odaklı iç denetim tartışmaları sırasında ilgi görmesine rağmen, bu teknoloji, hala yaygın olarak kabul edilen bir denetim aracı olarak genişletilmemiştir. Denetçiler, karmaşık bilgi teknolojisi ortamlarında otomatik denetim prose-

dürleri için denetim yazılımı kullanma ihtiyacını uzun süredir kabul etmişlerdir. Ancak, sınırlı uygulamalar dışında risk odaklı iç denetim modeline geçmemişlerdir. Görüşmelerde hem iç denetçiler hem de dış denetçiler tarafından tartışıldığı gibi, risk odaklı iç denetim yönteminin geliştirilmesi için yapılması gereken yatırım, bu modele geçmeyi engelleyen nedenlerden biri olmuştur.

2.5.2. Araştırma Verilerinin Analizi

Ankete cevap veren işletmelerin % 3,7'si kamu, % 90,7'si özel ve % 1,9'u karma işletmedir. İşletmelerin % 3,1'i ticaret, % 91,3'ü üretim işletmesi iken, ankete cevap veren işletmelerin hiçbirisi hizmet işletmesi değildir. İşletmelerin % 80,1'i Anonim şirket, % 12,4'ü Limitet şirket sikkını işaretlemiştir. İşletmeler, çalıştırdıkları personel sayısı bakımından üç ana grupta toplanmıştır. Ayrıca, işletmeler; personel sayısı bakımından, en çok % 48,7 ile 101-1000 kişi ve % 46,1 ile >1000 kişi arasında yoğunlaşmıştır.

İşletmelerin % 89'u dış denetim yaptırırken %11'i ise dış denetim yaptırmamaktadır. Ayrıca, işletmelerin % 70,8'i bir iç denetim departmanına sahipken, Türkiye'nin önde gelen işletmeleri olarak düşündüğümüz ISO 500 içerisinde %29,2'lik bir kesimde hala iç denetim veya iç kontrol açısından bir zayıflık söz konusudur. İşletmelerin %32,3 gibi bir oranda işletme bünyesinde iç denetçi bulundurulmadığı ortaya çıkmıştır. İşletmelerde çalıştırılan iç denetçilerin sadece % 18,8 uluslararası geçerliliğe olan bir sertifikaya sahiptir. Ankete katılan işletmelerdeki iç denetim birimlerinin % 11,8'i çalışmalarında bağımsız hareket edememekte, % 41,0'nın çalışmalarına kısmen de olsa müdahaleler olurken sadece % 13,7'si bağımsız olarak çalışmalarını yürütmektedir.

İşletmelerin % 23,6'sında iç denetim birimi şirket denetim komitesine bağlı olarak çalışmakta,

hazırlamış olduğu rapor ve çalışmaları öncelikle denetim kuruluna sunmakta, %23,0'da denetim kurulu/denetçi bağımsız denetim çalışmaları sırasında dış denetçiler ve iç denetçiler arasındaki koordinasyonu sağlamakta olduğunu belirtmiştir. İşletmelerin % 54,2'si işletmelerinde formal bir risk değerlendirme sürecine sahipken, % 32,7'si sahip olmadıklarını ve % 13,1'i ise formal bir risk değerlendirme sürecine yeni geçtiklerini belirtmiştir.

Ankete katılan işletmelerde, risk değerlendirme sürecine sahip olduklarını belirten işletmelerin % 81,9'u risk değerlendirme faaliyetlerini işletmenin tüm süreç ve fonksiyonlarında kullandıklarını belirtmiştir.

İşletmelerin % 60,2'si işletme bünyesinde ERP ve benzeri yazılımları kullandığını belirtirken % 39,8'i bu soruya hayır cevabını vermiştir. İşletmelerin % 36,6'sı üst yönetimce tercih edilen denetim planını hazırlarken, %8,1'i RBA (Risk Based Approach)'ı, % 0,6'sı CBA (Cycle Based Approach)'ı ve geri kalan %15,5 i ise diğer yöntemleri kullanmaktadır. İşletmelerin % 23,1'i risk odaklı iç denetim planının hazırlanmasında etkili olan faktöre insan kaynaklarının mesleki yeterliliği, % 23,1 faaliyetlerin karmaşıklığı, % 23,1'i otomasyon derecesi cevabını verirken % 15,4'ü ise organizasyon yapısındaki değişikliklerin etkili olduğunu belirtmiştir.

2.5.3. Araştırma Verilerinin ve Görüşmelerin Değerlendirilmesi

Genel olarak; çalışmamızın anketine toplam 161 işletme katılmıştır. Ankete cevap verenlerin pozisyonları üst yöneticiden, iç denetim memurlarına kadar değişen aralıklarda farklılıklar göstermiştir.

Ankete cevap verenler, risk odaklı iç denetim konusuna ilgi duymakta olan işletmeleri temsil etmektedir. Bu işletmeler risk odaklı iç denetim için gerekli bir beceri birikimi olan teknolojinin

işletmeler üzerine etkisi konusuna ilgi duymaktadır veya öncü konumdaki denetim teknolojisini yakalamış ya da yakalamış olmaya çalışır bir eğilim göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, ankete cevap verenlerin arasından 132 kişi (% 82) kendilerini bilgi teknolojisi ve ilgili diğer konularda bilgi sahibi olarak görmektedir.

Bilgi teknolojisi sistemlerinin karmaşıklığına ve gerçekleştirilmiş olan sayısız işleme bağlı olarak, yönetim ve iç denetçiler şirketin iç kontrol çevresinin etkinliğini değerlendirebilmek amacıyla teknolojiye yardım alırlar. Mevcut durumdaki bilgi teknolojisi çevresi ve kurumsal yönetim ilkeleri gereklerine uygun olarak yapılan raporlama göz önüne alındığında, iç denetçiler, manüel denetim prosedürlerinin uygun olup olmadığını sorgulamaktadırlar.

Ankete cevap verenlerden bazıları iç denetim görevinin yerine getirilmesi için hem denetim ve hem de izleme metodolojilerinin uygulanması gerektiğini düşünmekte, diğer cevap verenler ise, izlemeyi kesin biçimde bir yönetim faaliyeti (COSO kontrol çerçevesinde tanımlanmış olduğu biçimde) olarak görmektedir. İşletmeler, risk odaklı iç denetim çevresinde, hem denetim testlerinden hem de izleme tekniklerinden yararlanmaktadır.

İşletmeler, risk odaklı iç denetim uygulamasında en büyük engelin, özellikle mevcut ekonomik çevrede, maliyet olduğu görüşünü taşımaktadır. Sözü edilen diğer engeller; yönetim desteği eksikliği, uygun beceri eksikliği, taban belirleme kriterlerinin eksikliği ve teknolojik alt yapı eksikliği ile bu eksikliği gidermek için gerekli yatırımın büyük olmasıdır.

İç denetçilerin büyük çoğunluğu (% 97'si) kendi dış denetçilerinin, risk odaklı iç denetimi kendileri ile tartışmadıklarını belirtmişlerdir. İç denetçilerin yaklaşık % 52'si, kendi dış denetimlerinde, dış denetçiler için, risk odaklı iç denetim

teknikleri kullanmalarının uygulanabilir olduğu görüşünü belirtmişler; risk odaklı iç denetim teknolojilerini kullanan o iç denetçilerin yaklaşık % 50 'si, kendi dış denetçilerinin, sözü edilmekte olan teknoloji ile yaratılan iç denetim işlerine güvenebileceklerini beyan etmişlerdir.

Görüşme sırasında ise, elde edilen kanıtlara göre, risk odaklı iç denetim, iç ve dış denetçiler tarafından yaygın olarak kabul edilmesine rağmen, şu ana kadar yönetim tarafından benimsenmemiştir. Ancak, şirket yöneticileri, iç denetçiler ve dış denetçiler ile yapılan görüşmelerde risk odaklı iç denetimin kaçınılmaz olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Şirketlerin kurumsal yönetimin gereklerini sağlamak için yerinde işlem yapılmasını isteyen üst yöneticilerin raporlama gerekliliklerini, mevcut düzenleyici ortam sağlamaktadır. Üst yöneticiler, kurumsal yönetimin gereklerini yerine getirebilmek için gerekli olan teknolojik çözümleri araştırmayı istiyor gibi görünmektedir. Mevcut ortamda, bazı yazılım firmalarının (örn; ACL, IDEA ve Applimation) raporlama gerekliliklerini karşılamak için risk odaklı iç denetim ve yazılım izleme geliştirdiklerini yada geliştirmeye devam ettiklerini göstermektedir. Risk odaklı iç denetimin uygulanması için şirket yöneticileri tarafından daha önce belirtilenlerin dışındaki engeller ise şöyledir:

- Çok şubeli şirketlerde, iş uygulamaları ve şirket kültürü farklıdır. Yönetim, çoğunlukla kar etme ve şirket merkezinin şubelerin nasıl takip edileceği konularına odaklanmaktadır. Böyle bir ortamda ve şube yönetiminin bir takım haklarının ihlal edildiği düşünülebilir. Şirket merkezinin şube yönetimlerini küçümsemesi olarak anlaşılabilir. Şube yönetimleri, iç denetçiler çalışma yerlerine geldiğinde rahatsız olabilirler.
- Risk odaklı iç denetime yüklenen değer açıklanmalıdır. Çünkü maliyet/kar analizi

aracılığıyla nasıl bir değer yükleneceğini görmek zor olabilir.

- Gerekli olan ek personelin yaratacağı maliyet / kar'ın belirlenmesi zor olacaktır. Bir diğer mesele, aynı deneyime sahip personeli elde tutmaktır. Personel, risk odaklı iç denetim teknolojisi hakkında bilinçlendikçe kıymeti artar ve elde tutmak zorlaşır. Personel değişimi, işlemlerin yapılmasını engelleyerek önemli bir sorun haline gelebilir. Personele, şirkette çalışmaya devam etmesi için teşvikler ödenmesi gerekir.
- Üst yönetim, risk odaklı iç denetim işlemine gereken önemi vermeyebilir.
- Risk odaklı iç denetimin engelleri teknolojiye yatırım, personel eğitimi ve şirketin sorumluluğuna bağlıdır. Normal günlük faaliyetlere ek olarak, denetçilere bilgi verirken yönetim ve personel açısından gerekli olan zaman da bir engel olarak görülebilir.
- Engeller daha çok tekniktir. Orta ve geniş iç ve dış denetim bölümlerinin çoğu, bilgisayar aracılığıyla denetim programlarına ve kaynaklarına sahiptir ve bu şekilde risk odaklı iç denetim yapabilirler.

3. SONUÇ

İşletme yönetiminde talep edilen bilgilerin, zamanında ve doğru biçimde iç denetim tarafından sağlanması iç denetimin en önemli görevi ve başarısının performans kriteridir. Bu nedenle, iç denetimin artan öneminin Türkiye'de nasıl algılandığını araştırmak çalışmamızın ana amacını oluşturmuştur. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışma sonucunda;

- İşletmelerin mevcut ve gelecekteki muhtemel risklere karşı güvende olduklarını hissettiren iç denetim faaliyetlerini artırma çabası içinde olduğu,

- Üst yönetim ve ilişkili diğer birimlerce gerçekleştirilen iç denetim bilgilendirme ve değerlendirme toplantılarının daha uzun ve daha sık aralıklarla yapılmakta olduğu,
- İç denetçilerin kurumsal yönetim içerisindeki rolü, sorumlulukları ve diğer birimlerle ilişkilerinin daha net hale gelmeye başlamış olduğu,
- İç denetimin organizasyon içerisindeki kritik risk yönetimi fonksiyonlarını içine alan risk odaklı bir yaklaşıma yönelmiş olduğu,
- İç denetimin güvence ve danışmanlık işlevinin yanında şirkete değer katma işlevine yönelik beklentilerde artış gözlenmekte olduğu ve işletmeler de, risk odaklı iç denetim uygulamasındaki en büyük engelin, maliyet olduğu düşünülmekte iken diğer engellerin yönetim desteği eksikliği, kalifiye eleman eksikliği ve teknolojik alt yapı eksikliği olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin kendine özgü şartlarından dolayı yönetim kadar denetimi gerçekleştirmekte de güçlükler yaşamaktadır. Türkiye'de finansal sektör iç denetim, dış denetim, risk yönetimi gibi fikirlere daha alışık olmakla beraber henüz yolun başındadır. Buna karşın reel sektör bu konular açısından çok geride kalmıştır. Hâlbuki günümüzde reel sektörün de risk yönetimini bilmesi ve uygulaması şarttır. Reel kesime, risk yönetimi, iç denetim gibi konuların tanıtılması ve uygulamasını yaygınlaştırmak için eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu nedenle BDDK, SPK gibi düzenleyici otoritelerin yanı sıra TOBB, TUSİAD gibi kuruluşlara TÜRMOB, TİDE gibi meslek kuruluşlarına reel sektörü harekete geçirme ve destekleme konusunda önemli görevler düşmektedir.

Son yıllarda ortaya çıkan işletme ve muhasebe skandalları, denetim sistemlerinin ne ölçüde et-

kin olduğu sorusunu gündeme getirmiştir. Bu amaçla, daha etkin bir denetim sistemi olarak kabul edilen risk odaklı iç denetimin, ülkemiz koşulları ve işletmeleri için ne ölçüde uygulanabilir olduğu incelenmiştir. Sonuç olarak, risk odaklı iç denetimin uygulanabilirliği incelendiğinde, teknik alt yapı unsurlarındaki (işletmede muhasebe ve denetim standartları, bağımsız denetim, etkin iç kontrol, etkin kurumsal yönetim, etkin risk yönetimi...) eksikler dikkat çekmektedir.

Özetle, şu anda risk odaklı iç denetim sisteminin reel sektör için, çalışmamızda belirtilen nedenlerle ülkemiz koşullarında optimal gözük-

memekle birlikte geçişin zaman alacağı düşünülmektedir. Yapılan düzenlemeler ve çalışmalar bu sistemin uygulanabilmesi konusunda olumlu gelişmeler olarak kabul edilmekle birlikte yeterli değildir. İşletmelerde risk odaklı iç denetime geçişin planlanmış bir süreç ve kurumsal yönetimle etkileşimde bulunan gruplar arasında işbirliği sağlanarak yapılması gerekmektedir. Bu nedenlerle, mevcut eksiklikler ve bunlara göre nelerin değiştirilmesi gerektiğine yönelik kaynak planlaması yapılmalıdır. Bu durum sermaye piyasalarının gelişimine katkıda bulunacak ve sermaye birikiminin ekonomiye kazandırılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- A.,A.,Rezaee, R. Elam Sharbatoghlie ve P. L. McMickle, **Building Automated Auditing Capability**, Auditing: A Journal of Practice&Theory, March -2002.
- AlexInformation, **Risk Based Auditing** ,Alexbanking, Las cimas, Suite 300, Ausitin,2005.
- Basel Komitesi, **Bankalarda İç Denetim ve Bankacılık Gözetim Otoritesinin İç ve Dış Denetçilerle ilişkisi**, TBB, Temmuz 2000.
- Chambers A., **The Operational Auditing Handbook: Auditing Business Processes**,John Wiley and Sons, 1997.
- Committee of Sponsoring Organization of the Tradeway Commission (COSO)**, “Internal Control-Integrated Framework”, Jersey City, AICPA/COSO
- D. L. Searcy ve J.B. Woodroof, **Continious Auditing: Leveraging Technology**, The CPA Journal, May-2002 <http://www.nysscpa.org/cpajournal/2003/05/03/dept/d054603.htm>
- David Mcnamee ve George Selim, **Changing Paradigm**, Mc2 Management Consulting, 1998, <http://www.mc2consulting.com/riskart8.htm>
- Flesher D.L. **Operational Auditing**, Journal of Accountancy, 1980.
- Galloway Duncan, J. “Control Models in Perspective” **Internal Auditor**, 1994
- John Thompson, Lawrie Savage, “**Risk Based Insurance Supervision The Canadian Approach**” LOMA FLMI Conference, 2001.
- Jr., J. D. Warren, “**Information Technology and CPAs: Where Are We Going?**”, Today’s CPA, Semtember/ October-1997.
- M.G.Alles, A.Kogan ve M. Vasarhelyi, **Feasibility and Economics**, Working paper, Rutgers University, Newark, NJ, 2001.
- M.Vasarhelyi, M.G. Alles ve A.Kogan, **Principles of Analytic Monitoring for Continuous Assurance**, Working paper, Rutgers University, Newark, NJ, 2003.
- M.Vasarhelyi, **Researching Accounting as an Information Systems Discipline**, The Institute of Internal Auditors Research Foundation, Altamonte Springs, FL, 2002.
- Mehmet Tahir Özsoy, Activeline Dergisi, “**Risk odaklı iç denetim, ABD uygulaması ve Türkiye açısından değerlendirilmesi**”, Mart-Nisan 2004.
- Phill Griffiths, **Risk Based Auditin**, Gower Publishing Limited, 2005.
- Reider H.R., **The Complete Guide to Operational Auditing**, New York: John Wiley and Sons, 1994.
- Roth J. P. **COSO Implementation Guide**, Altamonte Springs, IIA, 1995.
- Sainty Philip, **İç Denetim Dergisi**, “Kırılma Noktası/Risk Bazlı Denetime Doğru Atılan Adım”, Çev:Leyla Erkutoğlu, Sonbahar 2002.
- Sawyer L. B., **Sawyer’s Internal Auditing**, 4th Editon, Altamonte, IIA, 1996.
- Selim G. M. and Mcnamee D., **Risk Management: Changing the Internal Auditor’s Paradigm**, Altamonte, IIA, 1998.
- Smith J. E., **An Evaluation of Selected Current Internal Auditing Terms**, in Research Report, IIA, 1975.
- Tamsir Samsun, **Risk Based Auditing: The Way Forward**, The F1 Auditor, August-September 2002.
- The Institute of Internal Auditors**, “Professional Practice Framework (The Standards for the Professional Practice of Internal Auditing), 2002.
- Thomas E.Bayer, **Risk Based Auditing: A New Approach**, CFMA Building Profits, September/October 1999.
- Wallance Wanda A.G.&White T., **Management Reporting on Internal Control**, Altamonte Springs, IIA, 1994.
- P. Jackson ve V. Livick – Chan, **Control vs. Controls**, http://www.camagazine.com/index.cfm/ci_id/5914/1a_id/1/camagazine/1/print/true.htm
- www.bumko.gov.tr
- <http://www.theiia.org>